

Adatok a székely összeírások 1945 előtti kutatástörténetéhez

(Kivonat)

A 16. századi székely lustrák (összeírások) kiadását SZABÓ Károly kezdte meg, a *Székely Oklevéltár* II. kötetében (1876). Az általa közölt négy összeírás mellé BARABÁS Samu (1894) és SZÁDECZKY Lajos (1895), a *Genealogiai Füzetek* (1908–13) közölt továbbiakat. A Székelyföldre vonatkozó összeírások együttes, önálló kötetekben való kiadása csak jóval később, DEMÉNY Lajos szerkesztésében kezdődött meg (1998). Korábbi elképzelés azonban ezirányban is ismert, így az, amely a Székely Nemzeti Múzeumhoz, valamint kiemelkedő vezetőjéhez, a *Székely Nemzeti Levéltárat* is megálmodó-alapozó CSUTAK Vilmos (1873–1936) nevéhez fűződik.

*

A *Székely történeti pályadíjalapot* ORBÁN Balázs nagy művének megjelenésével párhuzamosan, JAKAB Elek országos főlevéltárnok, a Magyar Történelmi Társulat kolozsvári állandó bizottságának vezetője kezdeményezte, és gr. MIKÓ Imre vezetése alatt jött létre. A bizottság felkérésének eleget téve SZABÓ Károly 1872-ben megkezdte a **Székely Oklevéltár** szerkesztését, és haláláig (1890) négy kötetet szerkesztett egybe, bár utóbbi megjelenését már nem érthette meg (SzOkl I–IV. 1872–1890). Munkája folytatására SZÁDECZKY Lajos kolozsvári egyetemi tanár vállalkozott, aki a IV. kötet kiadása mellett további három kötettel gazdagította a székelység történelmére vonatkozó forráskiadvány-sorozatot.¹ Az erdélyi tör-

ténelmi forráskiadványok sorában kiemelkedő sorozatban a forrástípusok között kiemelt helyet foglalnak el az erdélyi fejedelemség korában készült katonai és gazdasági összeírások: a székely lustrák.

A **Székely Oklevéltár** II. kötetében SZABÓ Károly a 16. századi székely lustrák (összeírások) kiadását is elkezdte.² Az általa közölt négy 16. századi székely lustra mellé még a 19. század végén közölt BARABÁS Samu³ és SZÁDECZKY Lajos⁴ további összeírásokat. A Székelyföldre vonatkozó összeírások együttes, önálló kötetekben való kiadása azonban, bár erre vonatkozóan is történtek próbálkozások, csak 1998-ban, DEMÉNY Lajos szerkesztésében kezdődhetett meg.⁵

A korábbi próbálkozások egyike a Székely Nemzeti Múzeumhoz, valamint ennek kiemelkedő vezetőjéhez, a *Székely Nemzeti Levéltárat* megálmodó-alapozó CSUTAK Vilmos (1873–1936) nevéhez fűződik.

CSUTAK Vilmos már az 1900-as években Marosvásárhelyen, Kolozsváron, Budapesten, sőt Bécsben, de a Szászföld levéltáraiban is kutatja a székely összeírásokat, másolatot készítve vagy készíttette azokról. Bár a lustrák kiadására végül nem került sor, a BARABÁS Samu szerkesztésében megjelent nyolcadik **Székely Oklevéltár**-kötet (1934), mely eredetileg a Székely Nemzeti Múzeum kiadványának készült, tartalmaz hasonló összeírásokat.⁶

*

A Székely Nemzeti Múzeum 1875-ben, a **Székely Oklevéltár** második kötetének megjelenése előtt született. Az alapító özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília (1823–1905) által összegyűjtött gyűjteményre hamar felfigyelt a tudományos világ, okleveleiből a temesvári MILETZ János VASADY NAGY Gyula magántanárral – FINÁLY Henrik mostohafia, a múzeum első őrre – 1876-ban a jelentősebbek kiadását is elkezdte. 1879-ben, amikor bekerül Sepsiszentgyörgyre, a múzeumi gyűjtemény már kilencezer fölötti tételt számlál, és kilencedrésze levéltári anyag.⁷ Újabb, elsősorban középkori és fejedelemségkori okleveleket a Budapestről ugyancsak a székely múzeum őrének érkező NAGY Géza

* Acta (Siculica) 2006/2, T3, Sf. Gheorghe, Sporturilor 8A, RO-520085

** Sf. Gheorghe, Stadionului 35, Bl. 16B/8, RO-520059, csakiarpad@gmail.hu

közül, többek között a szerkesztése alatt álló *Nemere sepsiszentgyörgyi újság* hasábjain.⁸ A múzeumbeli kéziratos munkák közül másrészt SZILÁDY Áron 1881-ben TINÓDI LANTOS Sebestyénnek a 16. századi *CSEREYné-kódexben* fennmaradt, *Jázonról és Médeáról* című, valószínűleg legkorábbi munkáját teszi közzé.⁹ A múzeum mindmáig legjelentősebb értéke, az *Apor-kódex* ugyanebben az évben kerül kiadásra.

A múzeumi oklevélgyűjtemény átfogó tudományos feldolgozásának megkezdése SZÁDECZKY Lajos nevéhez fűződik. Ez a gyűjtemény a század végére már közel 5000 db. oklevélre bővült, melyet DOMJÁN István kollégiumi tanár-múzeumőr két, egy Nagy- és egy Kis-levéltárba rendezett.¹⁰ SZÁDECZKY Lajos 1893-ban jutott el ide is, amikor végigjárta a székelyföldi nagyobb egyházi, családi- és hivatali gyűjteményeket. Kutatásait, a Székely Nemzeti Múzeum anyagát illetően is, majd a **Székely Oklevéltár** 1897-ban megjelent VI. kötetében használta fel, mely kötet maga a szerkesztő szerint is „a **Székely Oklevéltár** összes eddigi kötetei között a leggazdagabb, s köztörténeti szempontból is legbecsesebb”.

A **Székely Oklevéltár**-sorozat azonban a VII. kötete megjelenésével (1898) megszakadt. Folytatására még az első világháború előtt KELEMEN Lajos, és vele párhuzamosan épp a Székely Nemzeti Múzeum tett kísérletet. KELEMEN Lajos a *Genealogiai Füzetek*ben szervezte kiadásukat, a sepsiszentgyörgyi múzeum pedig átfogó oklevél-begyűjtési és -kiadási programba kezdett.

*

KELEMEN Lajos 1907 őszen jegyezte be naplójába: „...Legtöbbet ért otthonlétemben az, hogy BIÁSt reávehettem a lustrakönyvek kiadására. Egész könnyen ment. 20-án délután vele lévén a TELEKI-levéltárban, előhoztam a lustrakönyveket, s azt ajánlottam, hogy kis publikációk helyett adja ki idősorban és megyénként, székenként cserével ezeket a Genealogiai Füzetekben. Ezekért nevet szerez magának, s a Füzeteknek is hasznos szolgálatot tesz. Én kiválogatom azokat, amelyek érdemesek. Elővette, s mindjárt ki is jegyeztem azokat. Azt mondta azonban, hogy

ő most nem ígérkezik, csak a jövő nyártól kezdve. Én meggondoltam hirtelen azt, hogy most kell az alkalmon kapni, amíg ő biztosan ott van, s a Füzeteknek is most jól fogván, ajánlottam, hogy adja ide a lustrafüzeteket nekem. Én felviszem, közösen szétosztjuk, lemásoljuk, s kiadjuk a neve alatt. Végre is az a fő, hogy megjelenjenek, s mintsem a dolog késsék vagy elmaradjon, inkább leírjuk mi. Jobb így, mint késve. Így BIÁSnak szívességképp leírjuk, és se neki, se nekünk nem kerül a dolog pénzbe.

Beléegyezett, s reverzálist adván, 25 megyei lustrafüzetet elhozott. SÁNDOR Imre, KÖBLÖS, PERSIÁN és én írjuk, s indítványomra bevettük, és egy évfolyam tiszteletpéldánnyal honoráljuk ARDAYt és HUTTER Kálmánt is. Másolni fog FERENCZI Miklós is, akinek szintén tiszteletpéldány jár, hogy segítsen ebben a jó ügyben a lapnak.

Két évre lesz ezzel lustrapublikációnk, s karácsonykor a néhány székely lustrát is elhozom.

Megvan a TELEKI-könyvtárban az 1614-i lustrának 1784-i jó másolata is, amelyet szintén lehet majd közölni. Ezekhez az Erdélyi Nemzeti Múzeum székely lustráit s Marosszék lustráját hozzátéve öt évre való anyagunk bővön van, s a Füzeteket a genealógusok részére nélkülözhetetlenné tehetjük.”¹¹

KELEMEN Lajos feljegyzéseit hosszasan idéztük, hiszen a tudós tanár és levéltáros azon kutatási és kiadási tervét tartalmazza, amelynek eredményeként 1908–1913 között számos fejedelemség-kori katonai és gazdasági jellegű összeírás jelenhetett meg a *Genealogiai Füzetek* hasábjain GYÖRFFY István, ifj. BIÁS István, dr. SZÁDECZKY Béla, SÁNDOR Imre, dr. LUKINICH Imre és maga KELEMEN Lajos közlésében. Az itt megjelent székely vonatkozású összeírások közül megemlíthetjük Udvarhelyszék BOCSKAI-kori lustráját¹², Csík- Gyergyó- és Kászsorszék 1614. évi összeírását¹³, az 1658–1661. évi török-tatár betörést megelőző években készült Kézdi-¹⁴ és Csíkszék-¹⁵ lustrákat, végül Háromszék 1691. évi lustráját¹⁶.

A marosvásárhelyi lustraanyag ügyében KELEMEN Lajos az impériumváltás után is

érdeklődik, felfigyelve párhuzamosan ORBÁN Balázs főművének pótlásaira. Idézzük naplóját: „1923 aug. 20., hétfő.(...) BIÁStól megtudtam, hogy a megyei levéltárból – a kolozsvári és gyulafehérvári példáktól félve – sikerült az 1635-ös marosszéki lustrakönyvet s a kevés nemes- és lófőségi oklevelet kihozva, biztosabb helyre segíteni. Az utóbbiakból kettő még nála van, s láttam, ott van az ORBÁN Balázs **Székelyföld leírásának** ORBÁN külön bekötött lapokra teleírt, jegyzetes példányának egybekötött 3. és 4. köteté is. Nagybecsű kötet. Bár lemásolása volna lehetséges a jegyzeteknek...”¹⁷

A lustrák kiadásának kolozsvári terve viszont hosszú időre elakadt. A **Székely Oklevéltár** ügyét, és így a székely lustrák kiadásának ügyét is a két világháború közötti időszakban virágkorát élő Székely Nemzeti Múzeum vállalta magára.

*

A sepsiszentgyörgyi múzeum KELEMEN Lajossal csaknem egyidőben indította saját vonatkozó programját. Előbb a tudatos levéltári anyagbegyűjtés, valamint a nagyobb levéltárakból való adatgyűjtés és másolás kezdődött meg. Már 1907 végén több mint 20 000 levéltári tétel képezte a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményét. Az 1910-es évektől viszont rendszeres helyszíni felmérések készülnek a háromszéki hatósági és családi levéltárak állapotáról, 1911-ben a Székely Nemzeti Múzeumba kerül letétként az altorjai báró APOR család levéltára és könyvtára is. Elsősorban az utóbbi letét révén, 1915-ben bővül 36 000 tételre az állomány.

CSUTAK Vilmos múzeumőr ugyanazidőtájt¹⁸ a Magyar Országos Levéltárban, az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárában, a gr. TELEKI család marosvásárhelyi levéltárban, az erdélyi szász levéltárakban végez kutatásokat a székelység múltjával kapcsolatban.¹⁹

CSUTAK kiemelt figyelmet szentelt a székelyföldi fejedelemségkori, illetve 18. századi katonai és gazdasági összeírások egybegyűjtésére. 1912-ben a következő eredményekről számol be a múzeum igazgató-választmányának:

„Teljes tisztelettel jelentem a *Tekintetes Igazgató-választmánynak, hogy folyó hó 1-jén és*

2-án Nagyszeben város levéltárában kutatásokat végeztem, és a többek közt egy 1720-ból származó „Conscriptio”-ra találtam, mely Háromszék–Csík vármegyéről oly nagybecsű történelmi emlék, hogy véleményem szerint teljesen méltó a múzeum költségén való lemásoltatásra.

A conscriptio egy vegyes bizottság munkálatának az eredménye, mely az országgyűlés, illetve főkormányzók rendelete alapján és utasításai értelmében a két vármegyéről általában, valamint a járások és községek szerint éppen úgy, mint a taxás városokról, igen becses tudósításokat tartalmaz, melyek alapján főleg vármegyénkről igen érdekes képet nyerhetünk.

*Sepsiszentgyörgyön, 1912. június 4-én.*²⁰

1914-ben ifj. BIÁS István főlevéltárossal a BETHLEN Gábor-féle 1614. évi lustra háromszéki részeit másoltatja le a múzeum számára, a TELEKI Tékában őrzött 1784. évi hiteles másolat alapján.²¹

Néhány évnyi gyűjtés után a Székely Nemzeti Múzeum mint a „székelység történelmének tárháza” 1915-ben meghirdeti – a legendás Székely Láda és Székely Levéltár alapján – a székely levéltárüggyel kapcsolatos elképzelését: a Székely Nemzeti Levéltár létrehozását.²² A tervezetre, melynek lényege a székelyföldi hatósági levéltáraknak a Székely Nemzeti Múzeumba való átszállítása és egységesítése volt, maga KOMÁROMY András, a vidéki levéltárakért felelős országos levéltárnok bólint rá.²³

Talán az sem véletlen, hogy a múzeumigazgató és egyben kollégiumi történelemtanár CSUTAK Vilmos, akit már másfél évtizede szoros barátság fűz BARABÁS Samuhoz, éppen a jeles tudós 1915-beli végleges nyugdíjba vonulásának és Háromszékre való hazatérésének évében hirdeti meg e tervet. Úgy tűnik, hogy nyugdíjazása ellenére, mely egészségügyi állapotára való tekintettel történt, a budapesti szellemi központtól megváló BARABÁS Samu idejében, tudatosan intézkedett a „saját itthoni hátországa” megteremtéséről – a Székely Nemzeti Múzeumban és CSUTAK Vilmos személyében látva a lehetőséget, hogy a saját maga tudományos és közéletben való maradását is biztosítsa.

*

Nem véletlenül időztünk a Székely Nemzeti Levéltár tervezetének kapcsán, hiszen az 1915 óta Papolcon nyugdíjas éveit töltő BARABÁS Samu levéltárnok (1855–1940), a MTA levelező tagja, az Országos Levéltár erdélyi osztályának korábbi vezetője ilyen körülmények között szerkesztette meg a **Székely Oklevéltár** VIII. kötetét.

BARABÁS Samu már a SZABÓ Károly szerkesztette kötetek összeállításában is közreműködött. Amint **Székely Oklevéltára** előszavában megemlékezik róla, a III. kötet anyagának összeállításában a II. kötetből kimaradt 1571 előtti oklevelek összegyűjtésével is részt vállalt. Idézzük SZABÓ Károly idevágó levelét:

Kedves Samu öcsém!

A „Székely Oklevéltár” III-ik kötetének most már hetedik ívét szedik. Ma adtam a nyomdába az 1500-ig terjedő oklevelek másolatait. Igen le lennék kötelezve, ha az országos levéltár sicilicumairól eddig netalán készített jegyzeteit velem közölni szíveskednék, hogy tudhatnám, mi és mennyi lehetne még felvehető a III-ik kötetbe, mely, amint gondolom, csak 1571-ig terjedhet. Amint a nyomda biztat, ez a kötet szeptemberben megjelenhetnék, de én megelégedem, ha az év vége felé lesz is készen. Aminek ki kell maradni belőle, majd belejöheth a jövő évben kiadandó IV-dik kötetbe.

Ez a III-ik kötet sokkal érdekesebb lesz, mint a két első. Brassóból, Szebenből, a szász nemzet levéltárából, a segesvári, a káptalani, conventi, az erdélyi kincstári levéltárakból stb. gyűjtött nagy részben eddig ismeretlen anyag ebben lesz kiadva 1571-ig, a IV-ik kötetbe már csak válogatva veszem föl az egy vagy más tekintetben nevezetesebb okleveleket.

Jól tudom, hogy kedves Öcsémnek van egyéb elébb dolga is a Sicilicumok hajhászásánál, nem is kívánom, hogy a sietéssel magát fárasssa, eddigi szívességét sem lévén módomban eléggé megköszönni: de ha már némi jegyzetei vannak, azokat, amikor rá érkezik közölni, igen szívesen fogadnám. Most csak a kivonatokat kérném, mert azt hiszem, hogy a kolozsmonostori, gyulafehérvári és az erdélyi kincstári levéltárakból a fontosabb darabokat rég lemásoltam, de mégis

bizonyosan lesznek azokban olyas oklevelek is, amelyek a nagy sietséggel való kutatás közben az én figyelmemet elkerülték, csak az ilyenek másolataira lenne idővel szükségem.

A jövő hó végén a máramarosi kirándulás alkalmával azt hiszem találkozni fogunk; én, ha csak valami akadály nem jó közbe, onnan nem szeretnék elmaradni.

Addig is minden jót szívből kívánva, s egy pár sor válaszát várva maradok

*Barátja s bátyja
SZABÓ Károly”²⁴*

BARABÁS Samu ugyanis, mint országos levéltári fogalmazó, majd az Országos Levéltár erdélyi osztályának vezetője, számos családi levelesláda, egyházi levéltár alapján tudatosan gyűjtötte az adatokat a székelység történetére vonatkozóan.

Bár az erre vonatkozó utalások igen szórványosak, megkockáztathatjuk azt a feltételezést, hogy még nyugdíjazása előtt tervezte székely adattárának kiadását.

1913-ban a TELEKI család marosvásárhelyi levéltárosa, ifj. BIÁS István egy leveleiben újabb középkori okleveleket talált, melyek kiadására egy pótkötetet javasol. Ezzel kapcsolatban azonban keserűen jegyzi meg: „...Mindenben követem szíves tanácsát, és az okleveleket egyáltalán nem publikálom, hanem bevárom a pótkötet kiadását. És ez azt hiszem, még később jön el, mint a **Székely Oklevéltár** kiadása.”²⁵

Ugyanezt sejteti SZÁDECZKY Lajosnak egy 1915 elején írott levele is. Miközben a székelység történetét összefoglaló munkájának első kötetéhez kéri fel bírálónak, SZÁDECZKY Lajos, a régi levéltáros pályatárs, aki SZABÓ Károly halála után SZILÁGYI Sándort elhagyva Kolozsvárra költözött, és átvette a Székely Oklevéltár szerkesztését is, 1915 elején a közös munkára biztatja BARABÁS Samut: „...Ha nagyban és egészben egyetértesz velem, úgy vállald el a bírálatot, arra kérek. Ez egyenetlen fogja az útját annak is, hogy gyűjteményedet a bizottság majd kiadja. Nekem is van még két kötetre való. Legjobb lenne összecsapnunk majd.”²⁶ 1915. évi nyugdíjazása után BARABÁS Samu a Székelyföldön (Papolcon) marad, haláláig. Jelen-

tős levelezése azonban bizonyítéka annak, hogy mindvégig kapcsolatban maradt a magyar történettudomány nagyjáival.

Ithton intézményként valóban a Székely Nemzeti Múzeum és CSUTAK Vilmos barátsága jelenti számára a tudományos élethez való kapcsolódás lehetőségét. 1921-től a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi tagja, tárgyakományaival gazdagítja gyűjteményeit. Részt vesz az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1933-as sepsiszentgyörgyi vándorgyűlésén (az EME vendéglátója a testvérintézmény SzNM). Szerző az 1929-es jubileumi *Emlékkönyv*ben.²⁷

A **Székely Oklevéltár VIII.** kötetének megszerkesztését is a CSUTAK Vilmos felkérésére és a múzeum nyújtotta segítséggel kezdi meg végül. CSUTAK, most már a múzeum igazgatójaként, már 1928-ban jelzi Kolozsvárra KRISTÓF György egyetemi tanárnak ebbéli szándékát: „...a múzeumnál jelenleg a **Székely Oklevéltár** egy újabb, VIII. kötetének a kiadása foglalkoztat különösen, amiről majd szóval fogok referálni, mihelyt, és pedig talán már a jövő héten, találkozhatunk”.²⁸ Fennállásának ötvenedik évére készülve, az impozáns **Jubileumi Emlékkönyv** szerkesztését felvállaló CSUTAK Vilmos igazgató ajánlatot tesz BARABÁS Samunak, hogy a Székely Nemzeti Múzeum kiadványaként erre az alkalomra jelentesse meg székely történeti adattárát is. Erről tanúskodik levelezésük, valamint BARABÁS Samu megemlékezése munkájának előszavában: „Ugyanezt a gondos figyelmet köszönöm a sokat szenvedő székely nép drága közvagyonát képező, s napjainkban különösen nagy hivatást betöltő sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum nagyra-becsült vezetőségének is, mely szerény székely oklevél-gyűjteményem sorsát mindmáig szívében hordozta, s mikor a múzeum 1879. szept. 15-én történt alapítása ötven éves fordulójának megünneplésére készült, szíves készséggel vállalkozott arra is, hogy a gyűjteményemet a múzeum jubiláris kiadványai között a SZABÓ Károly és SZÁDECZKY Lajos szerkesztette **Székely Oklevéltár VIII.** kötete gyanánt kiadja.”²⁹

CSUTAK már nyomdai árajánlatot is kért egy brassói nyomdától, ám a múzeum anya-

gi forrásai az 1929-es **Emlékkönyv** kiadásával elapadnak, és az oklevéltár kiadására további néhány évet kell még várni. 1931 nyarán ÁLDÁSY Antal tájékoztatja BARABÁS Samut, hogy a kötet kiadását belefoglalták a MTA költségvetésébe, LUKINICH Imre pedig bírálatot készített a kéziratról. A kötet több éves kálvária után 1934-ben valóban a MTA kiadványaként látott napvilágot, megjelentetésében fontos szerepe volt a közvetítést vállaló LUKINICH Imrének, a Magyar Történelmi Társulat titkárnak, és HERZOG Józsefnek.³⁰ Nemkülönbön CSUTAK Vilmosnak, aki adott pillanatban a teljes kéziratanyagot újra össze kellett, hogy állítsa, miután az Budapesten elkallódott.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgatója ezzel párhuzamosan tovább folytatja a székely lustrák összegyűjtését. 1930-ban a korábbiak mellé az EME levéltárából készí(tte)t másolatokat, a következőkről:

– *Háromszéki nemesség lajstroma, 1693. aug. 13.* (Másolat)

– *Connumeratio Universorum, Libertinorum et Jobbagionum in Sede Siculicali Sepsi. Anno 1701, 1702.* (Másolat)

– *Sepsi, Kézdi, Orbai és Miklósvárszéki nemesek, lófők és gyalogok összeírása 1771-ből.* (Másolat)

– *Háromszékmegyei insurgens névsor 1809. évből* (Másolat)

Az elvégzett munka jelentőségét jól érzékelteti, hogy 1930. november–decemberben a másolatok készítője maga KELEMEN Lajos.³¹

CSUTAK Vilmos halálát (1936) követően sajnós a Székely Nemzeti Levéltár létrehozására irányuló törekvések is megtorpannak, hogy néhány év elteltével kedvezőbb pillanatban, a múzeumra szervezendő Székely Tudományos Intézet terve kapcsán, HERPEI János múzeummigazgató idejében kerüljenek ismét előtérbe.

BARABÁS Samu ennek már nem lehetett részese. 1940 novemberében, néhány nappal 85. életévének betöltése után, papolci házában hunyt el. A Magyar Tudományos Akadémia és a Székely Nemzeti Múzeum nevében HERPEI János múzeummigazgató búcsúztatta.

*

CSUTAK és BARABÁS munkásságának folytatása az 1938 végén Sepsiszentgyörgyre érkező HERPEI Jánosra maradt, aki elsősorban CS. BOGÁTS Dénes levéltáros³² segítségére számíthatott. A múzeumi gyűjteménynek számító levéltár 1936-ban közel 180 000 tételt számlált, és HERPEI idejében újabb 100 000 tétellel gazdagodott.

Az 1940-es években több kísérlet is történt a lustrák kiadására. A kézdivásárhelyi származású BODOR György budapesti ügyvéd 1942 szeptemberében levélben jelzi CS. BOGÁTS Dénesnek, hogy „...az az akció, melyet itten a lustrák kiadása érdekében SZILÁGYI Dezsővel együtt indítottunk, megrekedt. ... Ezt azért tudatom, hogy ha a múzeum a kiadással foglalkozni kíván, nem végez felesleges munkát, sajnos nem kell attól félni, hogy a lustrák egyszerre két példányban is megjelennek.”³³

Bár a múzeum csekély anyagi forrással és szakszeméllyel rendelkezett, a lustrák kiadásáról továbbra sem mondott le. 1943-ban KOVÁCS Márton múzeumi gyakornok kap megbízást HERPEItől, hogy az Országos Levéltárban másolatot készítsen a fellelhető összeírásokról:

„Nagyságos dr. KOVÁCS Márton múzeumi gyakornok úrnak

Kedves Barátom!

Hivatkozással folyó hónap 25-én kelt jelentésedre, amelyben értesítesz, hogy katonai bevonulásodat csapattested elhalasztotta, tudomásul vesszük. Egyúttal azonban megbízunk, hogy a Székely Nemzeti Múzeum részére sürgős másolatokat végezzél.

Egyidejűleg megkerestük dr. JÁNOSSY Dénes országos levéltári főigazgató urat, kérve, engedje meg, hogy részünkre székely vonatkozású lustrákat másoljál, majd pedig a lemásolt iratokat összeolvasás után bélyegtelen hitelesítési záradékkal ellátni szíveskedjen. Ennek ellenében azután mi is hasonló szolgálatunkat ajánljuk fel.

Alább közöljük fontosságuk sorrendjében azokat a lustrákat, amelyek közül annyit, amennyire a rendes hivatalos órák idejét megtartva, érkezésed engedi, részünkre nagyon pontosan

és nagyon olvashatóan másoljál le.

Lemásolandók

Háromszékről: Sepsi, Kézdi, Orbai és Miklósvár szék lustrája:

Elsősorban 1670 körül, 1680, 1691. évekből.

Másodsorban: 1659, 1665, 1667. évekből.

Nem kell: 1566, 1602, 1614, 1636 (!) évekből.

Csíkből: Alcsík, Felcsík, Gyergyó és Kásson szék lustrája:

Elsősorban: 1603, 1702.

Másodsorban: 1614, 1616, 1645, 1654, 1658, 1660, 1681, 1683. évekből

Nem kell: 1566., 1569, 1602, 1603. évekből

Udvarhelyből: Udvarhely, Keresztúr és Bardoc szék lustrája:

Elsősorban: 1635, 1702. évekből.

Másodsorban: 1614, 1620. évekből.

Nem kell: 1566, 1602, 1604, 1627. évekből.

Maros és Szereda szék lustrája:

Elsősorban: 1635, 1691, 1692. évekből.

Másodsorban: 1614, 1636, 1647, 1677, 1685. évekből.

Nem kell: 1566, 1575, 1602, 1603. évekből.

Aranyos szék lustrája: 1642. évből.

Levelünk vétele után azonnal jelentkezél JÁNOSSY főigazgató úrnál. Megadandó engedélyéről s a dolgozás lehetőségéről sürgős jelentést kérek. Ott eltöltendő munkálkodásod ideje pontosan annyi legyen, mint amennyi az Országos Levéltár hivatalos óráinak száma. Megjegyzem, hogy pesti tartózkodásod idejére napidíj- és útiköltség-térítésre nem lehet igényed.

Baráti üdvözléssel,

HEREPEI János múzeumigazgató³⁴

HEREPEI ugyanakkor dr. JÁNOSSY Dénes főigazgatónak is ír az Országos Levéltárba: Mélyen tisztelt Főigazgató úr,

Levéltári kutatásaink közben állandóan szükségünk van a székely székek egykori lustráira. Éppen ezért kérjük, méltóztassék megadni,

hogy dr. KOVÁCS Márton múzeumi gyakor-
nokunk néhány ilyenfajta, általunk kijelölt
összeírást lemásolhasson. Amennyiben ez lehet-
séges volna, tisztelettel kérjük, hogy össze-
olvasás után a másolatot hitelesítő, de bélyeg-
mentes záradékkal elláttatni kegyeskedjék.

Ezt azért tartjuk szükségesnek, hogy
ezáltal az így lemásolt jegyzékekben kétségte-
lenül biztos adatokat kaphassunk.

Ennek ellenszolgáltatásaképpen szívesen
felajánljuk a tulajdonunkban lévő alábbi
összeírások lemásolását: az 1704. évi háromszé-
ki lustrát, az 1718/1719. évi sepsiszéki rendi
összeírást, az 1726. évi sepsi- és miklósvárszéki
nemesek jegyzékét, az 1744. évi kézdíszéki hadi
szemle névsorát.

Nagyon szeretnők, ha dr. KOVÁCS Már-
ton megbízatása idejére, amelyet katonai behívás
fog megszabni, előre láthatólag azonban novem-
ber–december hónapokban, az Országos Levéltár
szokásos hivatalos óráit megtartva vehetné
igénybe Főigazgató Úr becses és jóakarátú
engedélyét.

Kérésünk teljesítésére, amennyiben bár-
miféle nehézségbe is ütköznék, nagyon kérjük,
azt az egyidejűleg jelentkező dr. KOVÁCS Már-
ton tudomására adni kegyeskedjék.

(...)

HEREPEI János múzeumigazgató⁸⁵

Sikerrel járnak, KOVÁCS Márton két
jelentésében számol be a munka elvégzéséről.³⁶

A CS. BOGÁTS Dénes által összeállított
kimutatás szerint erre az időre sikerült az 1614–
1711 közötti időszakból, elsősorban Három-
székre vonatkozó 24 darab összeírás eredeti és
másolt példányát egybegyűjteni:

1. *Regestrum universonum nobilium, pri-
morum, primipilorum, peditum pixidarium,
libertinorum Siculorum universonumque job-
bagiensium, inquilinorum seu inhabitatorum
Trium Secium Siculicalium Sepsi, Kézdi et
Orbai. In Anno 1614 die vero 17 mensis Febru-
arii connumeratum.* BIÁS István TELEKI levé-
éltári főlevéltáros által Marosvásárhelyen
készített hiteles másolat, TIBÁD Ferenc
udvarhelyszéki jegyző által 1784 szeptember 27-
én hitelesen kiadott példányról.

2. *Udvarhelyszék lustrája 1627-ből.*
SZABÓ Mihály medeséri iskolamester által
1825-ben készített másolat.

3. *Regestrum generale super nova et
recurata Trium Sedium Siculicalium Sepsi,
Kézdi, et Orbai stb. Anno 1635 die 25 Octobris
facta lustratione. Conscriptum Claudiopoli per
J(oannem) P(ÉCSI).* Eredeti.

4. *Orbai széknek 1658. április 28-án kelt
ekeszám-összeírása.* Eredeti.

5. *1658-ban két forintos adóban kik
maradtak adósok. (Albis, Alsócsernáton, Felső-
csernáton, Ikafalva, Futásfalva, Felsőtorja.)* Ere-
deti.

6. *A nemesek, lófők, gyalogok és jobbá-
gyok marhaszám-összeírása Felső-Kézdi széken.*
1687. november 24. Eredeti.

7. *Ugyanaz részletesebben.* 1687.
november 24. Eredeti.

8. *Kovásznai BOGDÁN Gergely szá-
zához tartozó kovásznaiknak összeírása Nagy-
bölönben 1680. április 30-án, és az Orbai széki
nemesek lustrája 1685. április 30-ról.* Hiteles
kiadvány.

9. *Sepsi, Kézdi és Orbai széknek Nagy-
borosnyón 1680. május 8-án tartott lustrájából a
Sepsi székre vonatkozó rész.* Hitelesen kiadva
Nagyszébenben 1771. május 13-án zsákodi
HORVÁTH Kozma erdélyi tartományi irattáros
által.

10. *Anno 1693 die 13 Augusti. Három-
szék nemességének lajstroma.* Eredeti je a maros-
vásárhelyi református kollégium letétjeként az
Erdélyi Múzeum levéltárában. Kolozsvárt, 1930.
november 11-én KELEMEN Lajos levéltáros
által készített hiteles másolat.

11. *Sepsi nemesség lustrája 1693-ból.*
ENYEDI László guberniumi titkár által 1815.
május 20-án kelt hiteles kiadványáról, CSISZÁR
József és JAKABFI Jakab kancelláriai jegyzők
által készített hiteles másolat, mely kelt Kolozs-
várt, 1815. május 24-én.

12. *1696. október 16-án a maksai
gyűlésen kivetett gyűléspénzek jegyzékének
Kézdi székre vonatkozó része.* Eredeti.

13. *1697. március 25. A rétyi gyűlésen
az országgyűlési követek részére kivetett*

gyűléspénzek jegyzéke, Kézdi székre illetőleg. Eredeti.

14–15. Ugyanaz 1698- és 1699-re. Eredeti.

16. Anno 1701 die 28 Decembris. Connumeratio universorum libertinorum et jobbationum is sede Siculicali Sepsí. Eredetije a marosvásárhelyi Református Kollégium letétjeként az Erdélyi Múzeum levéltárában. KELEMEN Lajos levéltáros által Kolozsvárt, 1930. december 22-én készített hiteles másolat.

17. Anno 1702 21 Octobris. Connumeratio universorum libertinorum et jobbationum sedis Siculicali Sepsí, in oppido Szentgyörgy. Eredetije a marosvásárhelyi református Kollégium letétjeként az Erdélyi Múzeum levéltárában. KELEMEN Lajos levéltáros által Kolozsvárt, 1930. december 23-én készített hiteles másolat.

18. Anno 1704 die 25 mensis Julii in prato Dolbolyiensi emanatum Regestrum Kézdi, Sepsí, Orbai, Miklósvár. Eredeti.

19. Udvarhely széknék 1704. július 27–29. napján tartott összeírásának a mágnásokra és nemesekre vonatkozó része. In centuria nobilium vulgo nemes száz. TIBÁD Ferenc udvarhely széki jegyző által 1771. február 7-én kiadott hiteles másolat.

20. Anno 1711 die 28 die 29 Decembris. Nemes Sepsí széknék levő nemesség, lófő és darabonti rendek listája. MIKE Sándor főkörmányszéki levéltárigazgató gyűjteményéből az Erdélyi Múzeumban. KELEMEN Lajos levéltáros által Kolozsvárt, 1930. december 17-én készített hiteles másolat.

21. Anno 1711 die 2 Decembris. Conscriptio nobilium, primipilorum et pixidariorum sedis Siculicali Kézdi. MIKE Sándor főkörmányszéki levéltárigazgató gyűjteményéből az Erdélyi Múzeumban. KELEMEN Lajos levéltáros által Kolozsvárt, 1930. december 16-én készített hiteles másolat.

22. Nomina curiarum, comitum et magnatum, nobilium, egregiorum, agilium primipilorum et pixidariorum. Anno 1711 25 Novembris in sede Orbai. MIKE Sándor főkörmányszéki levéltárigazgató gyűjteményéből az Erdélyi Múzeumban. KELEMEN Lajos levéltáros által

Kolozsvárt, 1930. december 17-én készített hiteles másolat.

23. 1711. Regestrum curiarum, magnatum et nobilium, nomina libertinorum sedis Miklósvár. MIKE Sándor főkörmányszéki levéltárigazgató gyűjteményéből az Erdélyi Múzeumban. KELEMEN Lajos levéltáros által Kolozsvárt, 1930. december 17-én készített hiteles másolat.

24. Conscriptio sessionum Nagyajtainsium primorum, pixidariorum, primipilorum. Anno 1711. Eredeti.³⁷

*

A háború, a múzeum anyagának menekítése és szerencsétlen elpusztulása, valamint a háborút követő időszak változásai végül mégis meghiúsították a székely összeírások kiadását. A múzeum közel 24 000 tétel evakuált levéltári anyaga pusztul el Zalaegerszegen, köztük az 1635-ös, 1704-es stb. lustrák,³⁸ közel 400 000 levéltári ívet tartalmazó levéltár pedig 1954–1963 között román állami megőrzésbe kerül.

Jegyzet

1. Székely Oklevéltár (a továbbiakban SzOkl.) V–VII. Kolozsvár 1896–1898.
2. SzOkl. II. 1876. 194–195, 195–206, 216–224.
3. BARABÁS Samu: Sepsiszek adózása 1665–1668. Történelmi Tár 1894.
4. SzOkl. IV. 137–46.
5. SzOkl. Új sorozat IV–VII. Kolozsvár 1998–2005. A lustrákkal kapcsolatosan lásd még: DEMÉNY Lajos: A Székely Oklevéltár új sorozata. Aetas 1993/3, 151–162; Uő.: A XVII. századi történelmünk kiaknázatlan forrásai: a székely katonai összeírások. Levéltári Közlemények 1995/1–2. 53–65; Uő.: A fejedelmi székely politika és a székelyföldi népesség-összeírások (1575–1627); Székely Oklevéltár új sorozat IV. Bevezetéssel és jegyzetekkel közlésezi DEMÉNY Lajos. Kolozsvár 1998, 50–30; Uő.: XVI. századi kiadatlan székely összeírások. In: Emlékkönyv IMREH István születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár 1999, 149–163.
6. SzOkl. VIII. 302–311.
7. A SzNM alapléltárában 1879-ben 1097 db. oklevél szerepelt. A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője. I. rész. Sepsiszentgyörgy 1890, 19.
8. NAGY Géának köszönhető a múzeum kiadványsorozatának, a Székely Nemzeti Múzeum Értesítőjének elindítása is, de ez először csak távozása után, 1890-ben jelenik meg. NAGY Géza a székely őstörténet terén is több jelentős munkát jegyez sepsiszentgyörgyi tartózkodása idején. 1885-ben ő teszi közzé elsőként kritikai jegyzetekkel, egyben megemmisítő bírálattal az ún. Csiki Székely Krónika hírhedt hamisítványt. Ugyanebben az évben már befejezte az Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyük c. munkáját (Különnyomat a Székely Nemzeti Múzeum Értesítőjének I. kötetéből. Sepsiszentgyörgy 1886), melyet a szakma egyöntetű elismeréssel fogad (a különnyomatról jó tudni,

hogy a múzeum második kiadványaként, megelőzi az *Értesítő* II. részéből (1891, 75–275) megjelenést.

9. **Régi Magyar Költők Tára** III. kötet. **TINÓDI Sebestyén művei 1540–1555**. Bp. 1881, 371–381, 472.

10. PÉTER Mózes: **A Székely Nemzeti Múzeum rövid története 1890–1900-ig**. *A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője*. III. rész. Sepsiszentgyörgy 1902, 2–3.

11. **KELEMEN Lajos napló**. K.Á.L. Fond 770, 40. doboz, 243.

12. **Udvarhelyszéki lustra 1604-ből**. Közli SÁNDOR Imre. *Genealogiai Füzetek* X (1912), 9–14, 45–51, 69–74.

13. **Csik-Gyergyó- Kászonszék 1614. évi lustrája**. Közli GYÖRFFY István. *Genealogiai Füzetek* XI (1913), 49–54, 94–99, 129–133.

14. **Kézdiszéki lustra 1659-ből**. Közli ifj. BIÁS István. *Genealogiai Füzetek* VIII (1910), 83–84.

15. **Csikszéki lustra 1658-ből**. Közli SÁNDOR Imre. *Genealogiai Füzetek IX (1911)*, 15–22, 47–53.

16. **Háromszéki lustra 1691-ből**. Közli SÁNDOR Imre. *Genealogiai Füzetek* X (1912), 73–78, 102–105, 126–130.

17. **KELEMEN Lajos napló**. K.Á.L. Fond 770, 40. doboz, 954.

18. Kutatásai elsősorban a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc erdélyi történetére vonatkoznak.

19. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1908–1909. évi állapotáról**. Sepsiszentgyörgy 1910, 26.

20. SzNM Irattára sz. n.

21. SzNM 580/1914.

22. CSÁKI Árpád: **A Székely Nemzeti Levéltár tervezete, 1915–1938**. In: **Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 125 éves jubileumára** 2. (*Acta (Siculica) 2000/2*). 2002, 5–20.

23. KOMÁROMY András országos levéltárnok levele CSUTAK Vilmos részére (SzNM 340/1915); CSUTAK Vilmos levele KOMÁROMY András országos levéltárnok részére (SzNM 430/1915)

24. Vö. SZABÓ Károly levele BARABÁS Samuhoz. Kolozsvár 1889. júl.

21. Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága, Sepsiszentgyörgy (a továbbiakban S.Á.L.). Fond 78 Fasc. III, 246–7.

25. S.Á.L. Fond 78 Fasc. II, 73. Marosvásárhely, 1907. jan. 31

26. S.Á.L. Fond 78. BARABÁS Samu hagyatéka.

27. BARABÁS Samu: **Két hamis oklevél**. In: **Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára**, Sepsiszentgyörgy, 1929, 44–51.

28. SzNM Irattára. Sepsiszentgyörgy, 1928. május 5.

29. SzOkI. VIII. (*Magyar Történelmi Tár* XXVIII. Budapest 1934, X).

30. HERZOG Józsefről újabbán lásd KÁLNOKI Kis Tamás: **Vázlatrajz egy pályaképhez**. HERZOG József országos levéltári főigazgató emlékének ébresztése. In: **Magyar levéltáros életpályák a XIX–XX. században**. Budapest 2004, 39–58.

31. L. alább CS. BOGÁTS Dénes összevezését a Székely Nemzeti Múzeumban őrzött székely összeírásokról.

32. SAS Péter: **In Memoriam CS. BOGÁTS Dénes. Halálának 50. évfordulójára**. *Művelődés*, 1999/5. 25–26. és **Magyar múzeumi arcképcsarnok**. Budapest 2002, 107–108.

33. Dr. BODOR György ügyvéd levele CS. BOGÁTS Dénes részére. Budapest, 1942. szeptember 15. (SzNM Irattára. CS. BOGÁTS Dénes levelezése.)

34. HERPEI János levele KOVÁCS Mártonnak, Sepsiszentgyörgy, 1943. október 28. (SzNM Irattára. 1943. év.)

35. HERPEI levele JÁNOSSY Dénes OL-főigazgatónak, Sepsiszentgyörgy, 1943. október 28. (SzNM Irattára 981/1943.)

36. SzNM 1163/1943 és SzNM 126/1944.

37. SzNM Irattára, gépelt irat, sz. n.

38. HERPEI János: **A Székely Nemzeti Múzeum igazgatói jelentései, 1939–1944**. *Acta (Siculica) 2003/3 (Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 125. Jubileumára 3.)*. Sepsiszentgyörgy 2004, 128.

(A családnevek majuszkulás kiemelését kötet-szerkesztési szempontok indokolták. Szerk. megj.)

Date privind istoricul cercetării conscripțiilor secuiești înainte de 1945 (Rezumat)

Publicarea conscripțiilor secuiești a început în **Diplomatarul Secuiesc**, vol. II, datorită lui Károly SZABÓ (1876). Editarea acestor prime 4 conscripții a fost continuată de Samu BARABÁS (1894), Lajos SZÁDECZKY (1895) și colectivul periodicii *Genealogiai Füzetek* din Cluj. Ulterior Samu BARABÁS a publicat și altele în **Diplomatarul Secuiesc**, vol. VIII (1934), însă volume sinestătătoare au fost realizate abia de Lajos DEMÉNY (începând cu 1998). Totuși, încercări în acest sens au mai avut loc. Cea a Muzeului Național Secuiesc din Sf. Gheorghe, sub conducerea lui Vilmos CSUTAK, a dat și unele rezultate concrete, chiar dacă acestea erau parțiale.

Data Concerning to Research-History of the Székely Conscriptions and Censuses until 1945 (Abstract)

The publishing the old Székely conscriptions and censuses began in 1876 (Károly SZABÓ, 4 documents in **Székely Oklevéltár**, II.) and it was carried on between 1894 and 1895 (Lajos SZÁDECZKY and Samu BARABÁS). The first few independent volumes have been continuously published since 1998, but there were some similar attempts in the interwar period as well and the work done at the Székely National Museum had partial results, too.

